

УДК 13

«НУДОТА» ЯК СПОСІБ ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ У ТВОРАХ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО ТА ЖАНА-ПОЛЯ САРТРА

Ірина Парамбуль

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті проаналізовано стан «нудоти» у творчості В. Підмогильного та Ж.-П. Сартра. Дослідивши життя головного героя роману Ж.-П. Сартра «Нудота» Антуана де Рокантена, виявлено, що його світовідчуття позначене втратою будь-якої опори та сенсу існування, страхом перед невідомістю й раптовістю смерті, відчуженістю від свого тіла та власного «я». Попри трагічність, такі переживання викликали в героя бажання стати письменником, щоб таким способом хоча б частково подолати абсурд існування. Стан Остапа Шаптали з однойменної повісті В. Підмогильного більшою мірою характеризується невизначеністю й хаосом, втратою ілюзій щодо можливості знайти об'єктивний сенс життя. Всупереч пустці, яку відчують герої, їхні шляхи так чи інакше ілюструють, що саме «нудота» надалі може стати основою для віднаходження власної дороги до самого себе або ж підґрунтям для відмови від цілковитого підкорення буденному існуванню.

Ключові слова: «нудота», абсурд, мінливість, повторюваність, самотність.

У сучасному світі людина приречена постійно перебувати під тиском різноманітності ідей та істин. Релігійні інституції й традиційні моделі існування дедалі більше втрачають свою силу та значимість, а це приводить до того, що кожному з нас тією чи іншою мірою судилося відчувати розгубленість перед нескінченною кількістю життєвих шляхів і перед щоденним вибором свого «я», яке вже не може з певністю опертися на будь-яку ідеологію, релігію або ж філософський світогляд. Відчуття хаосу чи невизначеності, в якому перебуває людина, французький екзистенціаліст Ж.-П. Сартр називав «нудотою». Цей стан може призвести до болю, але водночас стати сходиною до справжнього власного життя, в якому людина вже не буде шукати авторитетів або ідей, яким можна було б підкоритися, та не ув'язнюватиме себе цілковито в комфорті повсякденності, а керуватиметься лише внутрішніми поривами на шляху до самого себе.

Теми абсурду та «нудоти» у творах Підмогильного торкалися такі дослідники, як С. Луцій, В. Мельник, О. Галета, Є. Лепьохін. У статті ми намагатимемося більш розгорнуто прослідкувати етапи переживання цього стану в житті героя повісті «Остап Шаптала», а також порівняти його особливості зі світовідчуттям Антуана де Рокантена з роману Ж.-П. Сартра. Відповідно, **метою статті** є дослідити екзистенційний стан Антуана де Рокантена з роману Ж.-П. Сартра «Нудота» та Остапа Шаптали з однойменної повісті В. Підмогильного й виявити специфіку переживання «нудоти» цими героями.

Отже, розпочнемо наш аналіз із роману Ж.-П. Сартра. Сама назва твору слугує для позначення хаосу людського існування. Поняття «абсурд», про яке ми також згадували, з'являється вже наприкінці твору. Зважаючи на те, як описує і як розуміє «нудоту» автор, ці два поняття можна вважати якщо не абсолютно тотожними, то принаймні дуже близькими за значенням.

З чого ж почалася «нудота» головного героя? Оповідь ведеться від імені Антуана де Рокантена. Роман складається з його записів у щоденнику. На перших сторінках він

розповідає, що кілька років мандрував, аж раптом його охопило відчуття спустошеності. Йому запропонували поїздку з археологічною експедицією до Бенгалії – поїздку, про яку він давно мріяв. Антуан відмовляється без жодної видимої причини. Він не здатен був пояснити собі, чому так вчинив, але саме таку дію можна вважати відправним пунктом у світовідчутті головного героя, коли «нудота» почала поглинати його життя. Те, чи поїде він кудись чи ні – не мало жодного сенсу, йому стало однаково, що буде далі. Ось як він описує те, що тоді відчував: «... я відчув страшенну нудьгу. Я ніяк не міг узяти до тями, навіщо мене занесло в Індонезію. Що я тут роблю? Навіщо говорю з цими людьми? Чому я одягнений у цей дурнуватий костюм? Пристрасть моя вмерла» [4, с. 21]. Момент, коли людина ставить собі такі питання, можна вважати початком прийняття «нудоти». Антуан де Рокантен повертається до Франції, поселяється у місті Бувіль у готелі під назвою «Припулок подорожніх» і починає описувати все своє життя: те, як сидить у кафе «Маблі», як працює у бібліотеці над історичною працею про Маркіза де Рольбона, як проводить час з хазяйкою готелю, в якому проживає. Упродовж всієї історії головний герой перераховує незначні події свого життя, кожен буденну дрібницю, описує матеріальні речі, які його оточують, ніби підводячи до того, що все навколо рівноцінно безглузде: погода, страви, які подають у кафе, люди, з якими він розмовляє. Усе це лише прояви «Нудоти». «Або, точніше, це і є Нудота. Нудота не в мені: я відчуваю її там, на цій стіні, на цих підтяжках, усюди навколо мене. Вона становить одне ціле з цим кафе, а я всередині» [4, с. 36]. Паралельно автор щоденника стверджує про своє видужання: «чого боятися у світі, де все йде своєю чергою? По-моєму, я видужав» [4, с. 19]. Він утверджував власне пробудження не стільки тим, що говорив про нього, скільки через опис «нудоти», через визнання своєї слабкості перед нею: «І ось тут мене охопила Нудота, я впав на стілець, я навіть не розумів, де я; навколо мене повільно кружляли всі кольори веселки, до горла підступила блювота. Відтоді Нудота мене не відпускає, я в її владі» [4, с. 35]. Прийняття «нудоти» – лише перший етап до остаточного прозріння, яке ще чекає цього героя. Водночас він описує також ті моменти, коли «нудота» відступає. Це сталося, наприклад, тоді, коли головний герой слухає регтайм під назвою «Some of these days». Музика змушує його хоча б на мить вивільнитися з тенет цього набридливого стану. І надалі саме мистецтво стане тією рушійною силою, що протистоятиме «нудоті», але це станеться лише наприкінці роману.

Серед усіх епізодів, які описує автор у щоденнику, варто виділити два з них, які досить яскраво демонструють сприйняття героєм навколишнього світу як чогось хисткого, непевного та мінливого. Одного дня Антуана де Рокантена, який сидів у кав'ярні Маблі, оповила тривога через хазяїна цього закладу пана Фаскеля, який, за словами офіціанта, зазвичай прокидався о восьмій годині і спускався по сходах в кав'ярню, але о десятій – його ще не було. В Антуана з'явилася нав'язлива думка про те, що, можливо, власник кафе раптово помер. Цей страх засів у героя в голові. Можлива смерть хазяїна кав'ярні вжахнула його не тому, що ця людина мала для нього якесь значення, але тому, що його лякала випадковість смерті – те, що вона може прийти зненацька в будь-яку мить без будь-яких причини. Життя – це щось непевне, те, чому не можна довіряти, і те, що оповите туманом. Весь світ для нього став таким непостійним і мінливим, де не можна знайти жодної опори, адже все, що завгодно, може статися будь-якої миті. Ніхто не застрахований від смерті та й загалом від будь-чого. Нудота панує над усім. Світ не піддається якимсь раціональним законам, це не система, яку можна було б піддати чіткому визначенню чи опису. Кожна мить може стати останньою, ніщо неможливо передбачити чи зупинити.

Інша подія, яка вразила Антуана де Рокантена, – це новина про вбивство і згвалтування дівчини Люсьєни, про яку він прочитав у газеті. Його вразило, як зненацька обірва-

лося її існування. І знову ж таки річ була не у співчутті, яке в нього виникло, а в самому факті того, що він ще існує, а вона – уже ні: «Господи, як нав'язливо існують речі сьогодні! Маленьку Люсьєну згвалтували. Задушили. Її тіло усе ще існує, плоть змордована. Вона більше не існує. Її руки. Вона більше не існує» [4, с. 121]. У повторюванні цих простих слів, які сповіщають про подію, відчувається паніка героя, який вкотре втратив надію на віднаходження сенсу та опори.

Поняття «нудоти» є складним для визначення, бо саме по собі й означає певну невизначеність. Однак, посилаючись на опис цього стану, спробуємо вивести певні характеристики «нудоти». Одна з них – це **мінливість**. Вищеописані епізоди про ймовірну смерть хазяїна кафе Маблі та вбиту Люсьєну яскраво її демонструють. Все може змінитися кардинально в будь-яку мить. Кожен із нас може померти. Будь-яку миттєвість нашого життя неможливо впіймати. Наступною характерною рисою є **повторюваність**. Ці дві характеристики в цьому випадку не суперечать одна одній. Все вже пережито, і все вже давно побачено. Антуан де Рокантен це описує так: «І попри все, цей примарний світ мені знайомий. Не те, щоб я впізнаю його подробиці, але все разом викликає в мене відчуття «вже баченого», від цього я тупію й мене потихеньку хилить» [4, с. 33] Один із перших записів у його щоденнику також починається зі слів: «Нічого нового» [4, с. 22]. Наш герой багато мандрував світом і бачив у своєму житті, але всі події для нього наповнені однаковістю й безсенсовністю. Зовнішні зміни не завжди провокують зміни внутрішні, а отже, людина залишається практично нерухомою, відчуваючи «нудоту»: «Поки живеш, ніяких пригод не буває. Міняються декорації, люди приходять і йдуть – тільки й того. Ніколи ніякого початку. Дні додаються один до одного без усякого змісту, нескінченно й одноманітно. Час від часу підбиваєш частковий підсумок, говориш собі: ось уже три роки я мандрую, три роки, як я в Бувіллі. І кінця теж немає – жінку, друга чи місто не кидають одним махом. І потім усе схоже – будь то Шанхай, Москва чи Алжир, через півтора десятка років усі вони однакові-сінькі [4, с. 57]. У романі можна знайти розповідь і про присутність новизни в існуванні, але ця новизна швидше символізує плінність і лише підтверджує її, адже не несе в собі якогось сенсу чи емоції – чогось важливого та сутнісного. Одного разу Антуан, дивлячись у вікно, спостерігає, як по вулиці йде стара жінка, бачить її жести та рухи. Він бачить зміну, на яку приречена ця жінка у своєму русі, адже щомиті світ змінюється. У цьому русі він бачить і новизну: «Що ж, мабуть, це щось нове, щойно вона була не такою, коли перебувала на тому боці, але новизна ця тьмяна, заяложена, не здатна здивувати. Тепер стара поверне за рік, вона повертає, минає вічність» [4, с. 48] Він бачить зміну, але незмінною залишається «нудота» – як основа всього.

Наступною ознакою, яка притаманна людині, що перебуває під владою «нудоти», – це **самотність**, яка є не просто об'єктивним фактором життя людини, не просто свідченням того, що на цьому етапі поряд із героєм відсутні важливі йому люди. Це більшою мірою внутрішнє відчуття людини, щось невід'ємне від неї, частина її особистості, яка в ній осіла з приходом «нудоти». Антуан, сидючи в кафе, описує чоловіка, що сидів неподалік, описує його самотність, яку він впізнав у ньому, ту саму самотність, яка була притаманна йому також: «Він самотній, як і я, але глибше застряг у самоті. Ймовірно, він чекає своєї Нудоти чи чого-небудь подібного. Отже, тепер уже є люди, які мене впізнають: поглянувши на мене, вони думають: «цей з наших» [4, с. 84].

Наступним виявом «нудоти» в житті цього героя стало **відчуття відчуження від власного тіла**. Антуан говорить про своє відображення в дзеркалі, про те, наскільки сама плоть є безпорадною. Людина не може опертися навіть на свою тілесність: «Мій погляд повільно й неохоче сковзає вниз – на чоло, на щоки: нічого сталого, усе хистке. Само со-

бою, ніс, очі й рот на місці, але все позбавлене змісту, позбавлене навіть людського виразу» [4, с. 33]. Такий прояв «нудоти» також особливо притаманний головному героєві повісті В. Підмогильного «Остап Шаптала». У нього схоже ставлення до власної тілесності. Власне тіло гнітило його, заважало йому нести ті багатства душі, яких він набув, відчувши горе, переживши смерть сестри й відкривши в собі любов до неї. Його власне тіло було тюрмою, катівнею душі, тягарем, який він ніс: «Він зазнав цього дня те, що й не уявляв ніколи. Він зазнав болю від свідомості, що тіло його – м'ясо. Купа м'яса, нависла на маслаках, м'ясо, що обхопило його з усіх боків, і він почував себе у в'язниці, огидній в'язниці живого м'яса. Він блукав увесь день, не здолаючи лишитись довго на місці. Бо місце, де він спинявся, здавалось йому загидженим дотиком його тіла, і він хапливо йшов далі, несучи на собі свою в'язницю і бруд» [3, с. 306].

Треба зазначити, що в героєві роману Сартра присутнє не лише відчуття відчуженості від власного тіла, але й сприйняття власного «я» як чогось стороннього. «До речі, вони бояться мене не зовсім даремно: я можу накоїти що завгодно. Наприклад, устроити цей фруктовий ніж в око Самоучки» [4, с. 145]. Цими словами герой демонструє те, що навіть він сам не здатен керувати своїм життям і собою. Він перебуває під владою «нудоти», яка урівнює все і робить байдужим до всього.

З часом у головного героя змінюється сприйняття «нудоти». Він пізнає абсурд. Пізнання та усвідомлення абсурду Антуана де Рокантена приходять уже згодом під час його прогулянки парком (саме тоді він уперше вживає це слово): «Зараз під моїм пером народжується слово Абсурдність – зовсім недавно в парку я його не знайшов, але я його й не шукав, воно мені було ні до чого: я думав без слів про речі, разом з речами» [4, с. 151]. Він бачить, що все, що існує у світі, не має жодної причини та жодної закономірності. Все навколо – випадкове, і це неможливо пояснити. Цей момент він вважає перемогою над нудотою, адже він зумів нарешті не просто відчутти її, а осягнути та прийняти, усвідомити її: «Нудота не минула й навряд чи незабаром мине, але я вже на неї не страждаю – це не хвороба, не короткочасний напад, це я сам» [4, с. 148]. Звісно, це не виключає присутності страждання в житті, але це – один з етапів, який дає змогу навчитися жити в абсурдній безглузді реальності. Для нього абсурд – це щось всеохопне, те, що пронизує навколишній світ: «... я тільки що пізнав на досвіді абсолютне – абсолютне або абсурд» [4, с. 151].

Завдяки розумінню та відкриттю для самого себе «нудоти» він став на шлях долання хаосу, який можна подолати, лише прийнявши його: «Але саме в розпалі екстазу виникло щось нове: я зрозумів Нудоту, переміг її. Щиро кажучи, я не намагався сформулювати своє відкриття. Але думаю, що відтепер мені буде неважко висловити його. Суть його – випадковість. Я хочу сказати, що – за визначенням – існування не є необхідністю. Існувати – це означає бути тут, тільки й того; існування раптом з'являються перед тобою, на них можна наштовхнутися, але в них немає закономірності» [4, с. 153]. Ця стадія прийняття «нудоти» почалася в парку, коли він дав зовсім інше ім'я нудотному людському існуванню, і тривала до моменту, коли він вже покидав власне місто й усвідомив свою свободу, неможливість опертися на що-небудь: «Я вільний: у моєму житті немає більше ніякого сенсу – все те, заради чого я пробував жити, загинуло, а нічого іншого я придумати не можу. Я ще молодий, у мене досить сил, щоб почати спочатку» [4, с. 179]. Останнім кроком у подоланні абсурду стало рішення почати писати книгу. Антуан де Рокантен знайшов можливість хоча б частково протистояти тій «нудоті» та трагізму життя. Він знайшов для себе свій особистий, навіть якщо і тимчасовий, сенс життя, ліки від відчаю, який є невід'ємним елементом людського існування: «Але настане хвилина, коли книга буде написана, вона опиниться позаду, і тоді, я сподіваюся, моє минуле трохи просвітліє. І, можливо, крізь цей просвіт

я зможу згадувати своє життя без огиди» [4, с. 202]. Він знайшов шлях, щоб утвердити себе й увіковічити у світі, де все мінливе: «І знайдуться люди, які прочитають роман і скажуть: «Його написав Антуан де Рокантен, рудий хлопець, який вештався з одного кафе в інше» [4, с. 202].

Відчуття «нудоти», абсурду, тривоги притаманне також головному героєві повісті Валер'яна Підмогильного «Остап Шаптала». Подія, з якої почалася «нудота» (абсурд) в житті Шаптала, – це смерть сестри, яка водночас пробудила його зі сну: «Думка про безглуздя її смерті спинила його серед світового руху» [3, с. 248]. Він не бачив опори ні в чому, навіть у власному тілі й відчував відчуження від самого себе. «І те, що моментами він відчував всю силу свого кремезного тіла, лише побільшувало його безсилля» [3, с. 253]. Остап втратив життєвий ґрунт під ногами, але саме ця подія стала початком усвідомлення непевності світу, в якому немає жодного об'єктивного сенсу.

Життя сестри, яке вже закінчилося, спочатку стало йому опорою, яку він втратив, адже він внутрішньо піднявся над буденністю, коли пережив таку трагедію. До своєї смерті Олюся була ніби невидимою частиною його існування, і лише з її загибеллю Остап відчув, що втратив щось цінне, частину власного «я» і власний сенс. Та лише зі смертю, як не парадоксально, він набув сенсу життя, плекаючи образ сестри у власній душі як щось таке, що дає силу жити. Втративши опору й відчувши абсурд, він мав потребу віднайти новий сенс свого існування та знайшов його в образі мертвої сестри: «Думки його не покидали Олюсі; вона збрала всі ниточки його душі й прикувала до себе. Кожний рух свідомості, кожне хвилине почуття безумовно приводили його до маленької кімнати, де помалу холонуло схудле тіло» [3, с. 257]. Сестра Остапа стала для нього «богом», якого він втратив. Наступним етапом було усвідомлення того, що Олюся і її смерть, яка його заповонила, – це всього лише примара. Втрата Шапталю сестри – це втрата опори в житті. Такою опорою може бути не лише людина, але й ідеологія чи релігія, буденність, ув'язнення в якій не дає побачити світ справжнім – таким, яким він є. Тому, на нашу думку, сестра Шаптала – це, перш за все, не реальна людина, а символ ілюзій, яким так часто поклоняється людина. Шапталю знову поглинула «нудота» чи «абсурд» і він мав потребу заповонити своє життя новим «богом».

Подія, яка привела до того, що Шаптала знайшов нову ілюзію в житті, – це порятунок дівчини на ім'я Лася від самогубства. Після цього він вирішив, що повинен жити заради неї. Шаптала полюбив цю дівчину, однак у цій любові не було жодного натяку на еротичне бажання. Вона була знову ж таки образом, мрією, яка заповонила все його єство. Лася була ніби безсилим ангелом, який потребував допомоги. Він знайшов у ній щось вище. Шаптала потребував віри в Бога і побачив Бога у ній. Розчарування й розуміння того, що вона лише звичайна людина, прийшло тоді, коли вона побачила в ньому чоловіка й захотіла мати з ним стосунки. Остап зрозумів, що вона – лише одна з тих людей, які трапилися на його шляху, і не більше. Ґрунт знову зник з-під ніг і абсурд поглинув усе навколо.

Висновки. В. Підмогильний не вживає поняття «абсурд» чи «нудота», описуючи життя Остапа Шаптала, але, можливо, відсутність терміна, яким би він позначав існування свого героя, більшою мірою доводить те, що світ перебуває в полоні цілковитого хаосу, який неможливо описати та що життя абсолютно непередбачуване, адже не піддається жодному раціональному означенню. Варто також зазначити, що, описуючи стан Остапа Шаптала, важко виокремити особливості його «нудоти» або ж «абсурду». Його стан не так чітко оформлений словесно, більше непізнаваний, ніж стан сартрівського персонажа. У випадку з Антуаном де Рокантеном ми виокремили особливості стану «нудоти», які він пропускає крізь себе: мінливість, повторюваність (що стосується більшою мірою світу, який

герой бачить навколо себе), а також глибинна самотність і відчуження. Єдиною яскраво вираженою особливістю стану Остапа можна вважати відчуття відчуження від свого тіла.

Остап Шаптала, попри те, що, як і герой Сартра, переживав «нудоту» й невизначеність власного існування, так і не зміг хоча б частково подолати абсурд. Він не знайшов свого сенсу. Він і далі блукав у власному житті без можливості знайти в ньому місце. Остап Шаптала так і не перейшов цей рубіж, залишившись у владі абсурду. Підмогильний хоч і не вказує на рішення проблеми, й Остап так і не знаходить себе остаточно, але автор таким способом нібито застерігає людину від плекання ілюзій і пошуку «богів» поза самим собою. Сенс життя може існувати лише в самій людині, а не в об'єктах поклоніння, якими можуть бути не тільки інші люди, але й ідеї, речі чи образи.

Список використаної літератури

1. Галета О. Проза життя. Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. К.: «Факт», 2003. С. 7–20.
2. Луцій С. Художні моделі буття в романах В. Підмогильного. К.: ВД «Стилос», 2008. 152 с.
3. Підмогильний В. Остап Шаптала. Досвід кохання і критика чистого розуму: Валер'ян Підмогильний: тексти та конфлікт інтерпретацій / Упоряд. О. Галета. К.: «Факт», 2003. С. 245–312.
4. Сартр Ж.-П. Нудота: Роман, п'єси / Пер. з фр.; передмова та примітки В. Фесенко. Харків: «Фоліо», 2006. 351 с.

“NAUSEA” AS A WAY OF HUMAN EXISTENCE IN THE WORKS OF VALERIAN PIDMOHYLNY AND JEAN-PAUL SARTRE

Iryna Parambul

*Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philosophy,
Department of Theory and History of Culture
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article analyzes the state of “nausea” in the works of Valerian Pidmohylny and Jean-Paul Sartre. Having explored the life of the protagonist of the novel “Nausea” by J.-P. Sartre, revealed that his attitude is marked by the loss of any support and meaning of existence, fear in the face of uncertainty and suddenness of the death, alienation from his body and his own self. Despite the tragedy, such experiences caused the hero's desire to become a writer, in such a way, at least partially overcome the absurdity of existence. The condition of Ostap Shaptala from the story V. Pidmohylny is more characterized by uncertainty and chaos, the loss of illusions about the possibility of finding the objective meaning of life. Despite the emptiness experienced by the heroes, their paths in one way or another illustrate that it is “nausea” that further can become the basis for finding its own path to itself, or at least the refusal of complete subjugation to routine.

Key words: “nausea”, absurdity, variability, repeatability, loneliness.